

Amalan Penggunaan Bahan Bantu Mengajar dalam Kalangan Guru Cemerlang Pendidikan Islam Sekolah Menengah di Malaysia

*Kamarul Azmi Jasmi
qamar@utm.my
Universiti Teknologi Malaysia*

*Mohd Faez Ilias
mohdfaezilias@gmail.com
Universiti Teknologi Malaysia*

*Ab. Halim Tamuri
tamuri67@gmail.com
Universiti Kebangsaan Malaysia*

*Mohd Izham Mohd Hamzah
izham@pkrisc.cc.ukm.my
Universiti Kebangsaan Malaysia*

ABSTRAK

Artikel ini bertujuan membincangkan amalan penggunaan bahan bantu mengajar (BBM) Guru Cemerlang Pendidikan Islam (GCPI) melalui satu kajian kes. Kajian ini dilaksanakan di lapan buah sekolah menengah di seluruh Malaysia yang melibatkan temubual bersama GCPI, rakan guru, pelajar, dan Pengetua atau Penolong Kanan sekolah. Hasil temu bual ini kemudian disusun tadbir dengan program N'Vivo versi 7.0 untuk menghasilkan tema dan jadual matriks berkaitan dengan amalan penggunaan BBM GCPI di sekolah. Hasil dapatan kajian menunjukkan terdapat 16 jenis BBM yang digunakan oleh GCPI dalam P&P mereka. Ia diklasifikasikan kepada BBM pola dan bukan pola. Terdapat enam jenis BBM yang membentuk pola amalan penggunaannya di kalangan GCPI yang utama iaitu buku teks, komputer dan LCD. BBM yang membentuk pola yang sampingan pula ialah kertas edaran dan modul, kertas mahjong, buku rujukan, dan gambar. Manakala BBM yang tidak membentuk pola ialah carta, akhbar dan keratan, movie dan video, buku latihan, OHP dan transparenasi, papan hitam dan putih, bahan maujud, radio, kaset, dan fail audio, folio, dan kertas manila kad.

Kata kunci: bahan bantu mengajar, buku teks, komputer dan LCD.

ABSTRACT

This article aims to discuss the practice of using teaching aids (TA) Excellent Islamic Education Teachers (EIET) through a case study. This study was conducted in eight secondary schools in Malaysia using interview with the EIET, their colleagues, students, and also school principals senior assistants. The data were organized using the N'Vivo version 7.0 to develop theme and matrix table associated with the use of fuel EIET practices in schools. The findings show that there are 16 types of fuel used by the teaching and learning (T&L) EIET them and classified the patterns of fuel and not a pattern. There are six types of fuel that make use of practice patterns among the major EIET such as textbooks, and computer and LCD. The fuel side to form a pattern that is the circulation of paper and modules, mahjong paper, reference books, and pictures. While fuel is a chart pattern is forming, newspaper and

*cuttings, movie and video, reference work, OHP and transparencies, black and white boards, ma-
jud materials, radio, tapes, and audio files, folios, and manila paper cards.*

Keyword: teaching aids, textbook, computer and LCD.

Pengenalan

Pengajaran dan pembelajaran (P&P) yang efektif dapat dilihat melalui sejauh mana kebolehan guru-guru dalam menghasilkan P&P yang interaktif (Kamarul Azmi & Ab. Halim, 2007). Guru yang kreatif dan inovatif pula mestilah mempunyai persediaan daripada aspek pengetahuan dan kemahiran dalam P&P termasuk mengaitkan keseluruhan aspek tersebut di dalam penyampaian pengajarannya. Guru yang kreatif dan inovatif dalam P&P boleh dijadikan perintis kepada guru-guru yang lain kerana menggunakan sesuatu yang baru hasil daripada idea pemikiran sendiri ataupun adaptasi BBM sedia ada. Kehadiran BBM menjadikan fungsi guru sebagai pemudah cara serta meningkatkan keberkesanan pembelajaran berpusatkan pelajar dengan hanya 25 peratus penglibatan guru di dalam kelas. Namun amalan penggunaan BBM yang efektif ini masih belum dilaksanakan secara maksimum memandangkan keperluan guru memberikan masa, tenaga dan wang ringgit untuk menyediakannya (Kamarudin Husin & Siti Hajar, 1998; Sufean Hussin *et al.*, 2005).

Dalam artikel ini, pengkaji cuba untuk mengupas amalan penggunaan BBM daripada aspek teori dan kajian yang telah dijalankan di kalangan Guru Cemerlang Pendidikan Islam (GCPI) dari segi penggunaannya yang paling efektif dalam pengajaran dan pembelajaran berkesan. Guru cemerlang yang dimaksudkan dalam tulisan ini merujuk kepada guru yang mempunyai pengetahuan, kemahiran dan kepakaran yang tinggi dalam mata pelajaran khususnya dalam bidang pengajaran dan pembelajaran. Guru Cemerlang juga sentiasa berdedikasi dan bermotivasi dalam melaksanakan tugas dan tanggungjawab yang cemerlang secara berterusan (Guru Cemerlang, Kementerian Pelajaran Malaysia [KPM]. 2011).

Latarbelakang Masalah

Tugas guru pastinya semakin mencabar kesan daripada perubahan dunia ke era globalisasi yang positif mahupun negatif (Ismail Zain 2002, Nik Mohd Rahimi *et al.* 2002). Dalam Rancangan Malaysia Ke Sepuluh (RMK10), kerajaan menyatakan keinginan untuk menjadikan profesion perguruan lebih menarik agar dapat memantapkan pengurusan prestasi serta pembangunan bertaraf dunia. Aspek ini sebagai tambahan terhadap keinginan yang dinyatakan dalam Rancangan Malaysia Ke Sembilan (RMK9), bahawa kerajaan akan melakukakan penambahbaikan secara komprehensif ke atas sistem penyampaian pendidikan dan latihan (Prospek 2006-2010, Rancangan Malaysia Ke Sembilan [RMK9]. 2011).

Namun sehingga hari ini keinginan itu masih belum digambarkan oleh guru Pendidikan Islam dalam menyahut hasrat kerajaan. Hal ini disebabkan terdapat faktor yang mempengaruhi antaranya kurang kepelbagaian kaedah dalam P&P mereka. Namun mereka masih juga mengamalkan kaedah pengajaran secara tradisional yang disifatkan sebagai pengajaran berpusatkan guru semata-mata seperti syarahan, hafalan, soal-jawab, dan perbincangan (Md Yusoff *et al.* 2006). Akibat daripada itu, kekurangan penggunaan BBM dalam P&P sehingga terdapat guru yang tidak menggunakan BBM langsung dalam P&P mereka. Kajian yang dilakukan mendapati bahawa masih terdapat guru Pendidikan Islam yang tidak memanfaatkan BBM dalam P&P mereka dan mereka masih mengamalkan kaedah pengajaran secara tradisional yang lebih berpusatkan guru (Khadijah & Shahrin, 2006 dalam Siti Fatimah & Ab. Halim, 2010). Hakikatnya peranan guru yang digariskan oleh Abdull Sukor Shaari (2008), menunjukkan bahawa guru tidak hanya tertumpu kepada pengajaran di dalam kelas sahaja malah guru haruslah berperanan sebagai pemudah cara kepada setiap pelajarnya. Faktor lain pula disebabkan kurangnya sumber BBM yang boleh didapati khususnya bagi subjek Pendidikan Islam. Menurut J. S. Farrant (1977), antara sebabnya ialah

kesukaran untuk memperolehinya sama ada secara pembelian mahupun penghasilan sendiri. BBM yang dibeli secara tidak langsung memerlukan modal dan sumber kewangan yang besar memandangkan peruntukan yang ada tidak hanya untuk BBM Pendidikan Islam sahaja (Tang & Abdul Ghani, 2006). Manakala BBM yang dihasilkan sendiri memerlukan tempoh masa yang lama, tumpuan dan tenaga yang lebih (Mohd. Izham & Noraini Attan, 2007). Faktor ini telah di atasi dengan kehadiran ICT dalam pendidikan di Malaysia. Integrasi yang dihasilkan paling tidak dapat mengurangkan kos dan bahan-bahan dalam menghasilkan BBM sendiri. Namun kehadiran ICT telah memberikan kejutan kepada kebanyakan guru Pendidikan Islam yang kurang pengetahuan dalam ICT apatah lagi yang tidak berkemahiran mengaplikasikan ICT dalam P&P mereka (Zainudin et al. , 2008). Hal ini bertepatan dengan kajian oleh Siti Fatimah & Ab Halim (2010) bahawa penggunaan BBM berasaskan teknologi maklumat dan komunikasi (TMK) berada pada paras min yang rendah. Dapatan ini dengan sendirinya menggambarkan keperluan guru terhadap kemahiran TMK agak selari dengan perkembangan teknologi pendidikan dunia yang sedang berkembang maju. Maka hal ini menyebabkan peningkatan tahap kebergantungan yang tinggi terhadap penggunaan buku teks sebagai BBM dalam P&P guru Pendidikan Islam (Kamarudin *et al.* ,1998; Shahrudin Basri *et. al.* ,2004; Woody W. D. *et al.* ,2010).

OBJEKTIF DAN PERSOALAN KAJIAN

Kajian ini adalah bertujuan untuk mengenalpasti amalan penggunaan BBM dikalangan GCPI sekolah menengah di Malaysia. Kajian juga ingin melihat BBM yang menjadi pola kekerapan penggunaannya dikalangan GCPI. Disamping itu juga, kajian dapat mengenalpasti BBM utama dan BBM sampingan yang sering digunakan oleh GCPI. Persoalan kajian yang dikenalpasti pula ialah “bagaimanakah bentuk amalan penggunaan BBM dikalangan Guru Cemerlang Pendidikan Islam sekolah menengah di Malaysia ?, apakah BBM yang menjadi pola kekerapan penggunaannya dikalangan GCPI ?, dan apakah BBM utama dan sampingan yang kerap digunakan oleh GCPI ?”

KAJIAN KEPUSTAKAAN

Menurut J. S. Farrant (1977), salah tafsir yang berlaku dalam mendefinisikan fungsi BBM berpunca daripada tahap amalan dan kekerapan penggunaannya yang semakin berkurangan semasa proses P&P berlaku. Hakikatnya untuk menghasilkan BBM yang dapat memberi kesan yang terbaik terhadap P&P, perlunya kepada penetapan beberapa ciri-ciri yang sesuai dengan persekitaran dan keadaan. Antaranya ialah BBM mestilah; menjelaskan idea yang kabur, menjelaskan bahagian yang sukar difahami, besar dan jelas, warna yang menarik dan saiz yang tepat, tahan lama, paling memberi kesan, dan murah (Kamarul Azmi & Ab. Halim, 2007). Ciri-ciri ini merupakan asas dalam pemilihan BBM yang akan digunakan oleh guru-guru dalam segala P&P di sekolah. Ciri yang dinyatakan di atas juga merupakan antara faktor yang mempengaruhi penggunaan BBM dalam P&P. Selain itu terdapat juga beberapa sebab antaranya ialah faktor; pengurusan dan pentadbiran, peralatan dan tempat, kepentingan penggunaan, serta penyediaan dan penggunaan.

Faktor ini dijadikan alasan oleh kebanyakan guru Pendidikan Islam yang tidak menggunakan BBM walaupun realiti kesan penggunaannya mencakupi seluruh keupayaan. Kepentingan penggunaannya adalah sebagai penyelesaian kepada masalah kekurangan tenaga dan masa dalam proses penyediaan P&P (Siti Fatimah & Ab. Halim, 2010). Selain itu, ia juga dapat menarik minat pelajar serta meningkatkan motivasi untuk memberi sepenuh perhatian kepada pengajaran guru. Hal ini kerana BBM yang digunakan dapat menyatakan gambaran sebenar teori yang dipelajari oleh

pelajar. Maka pelajar menjadi lebih seronok dan tidak bosan (Mohd. Izham *et al.*, 2007) dengan P&P guru kerana terdapat sesuatu yang baru setiap kali penyampaian P&P mereka. Faktor ini berkait rapat dengan BBM serta kaedah penyampaian yang digunakan. Sebagaimana BBM asas yang biasanya digunakan menurut perspektif Islam iaitu simulasi dan rakaman, model dan bahan maujud, bahan alam, dan tempat khusus. BBM ini merupakan antara yang kerap digunakan oleh Rasulullah saw dalam P&Pnya sehinggakan asas-asas ini menjadi kepentingan dalam P&P Pendidikan Islam. Kesemua aspek ciri-ciri, faktor-faktor, dan kepentingan yang dinyatakan itu merupakan suatu keperluan, namun tidak boleh bergantung sepenuhnya kepada kelengkapan aspek tersebut. Maka adalah menjadi suatu keperluan terhadap BBM yang efektif dikendalikan oleh pengguna yang efektif. Secara tidak langsung, guru-guru Pendidikan Islam berkemahiran dan berpengetahuan dalam menghasilkan kesan yang efektif dalam penyampaian P&P mereka. Hal ini bersesuaian dengan pendapat Toth M. J. (*et al.*, 2010) yang menyatakan bahawa perubahan daripada pengajaran tradisional kepada pengajaran berasaskan teknologi menghasilkan kesan positif ke atas diri pelajar.

METODOLOGI KAJIAN

Fokus metodologi kajian ini membincangkan berkenaan dengan pendekatan dan jenis kajian, sampel kajian, dan kebolehpercayaan kajian. Secara umumnya, kajian ini berbentuk kualitatif dari jenis kajian kes. Menurut Mohd Majid (2005), kelebihan utama penggunaan kajian kes ialah dapat mendalami tentang maklumat sesuatu kes. Secara lebih tepat lagi, kajian ini berbentuk 'kajian pelbagai kes' (*multicase studies*) atau dikenali sebagai kajian pelbagai tempat lapangan (*multisite studies*). Kajian pelbagai kes yang dinyatakan oleh Merriam (1998) merupakan kajian yang melibatkan pelbagai tempat lapangan kajian dan datanya dapat meningkatkan lagi kesahan luaran atau generalisasi dapatan kajian. Pendekatan kajian yang dilakukan oleh Mohd Izham Mohd Hamzah (2006) dijadikan panduan dalam kajian ini dengan sedikit pengubahsuaian dilakukan. Selain itu, kajian ini turut menggunakan kaedah temu bual terhadap GCPI, dua orang rakan, dua orang pelajar serta Pengetua atau Guru Penolong Kanan sebagai data utama. Manakala kaedah pemerhatian terhadap sampel kajian dan analisis dokumen dilaksanakan bagi menyokong data temu bual. Menurut Mohd Majid (2005), temu bual sangat praktikal digunakan untuk mendapatkan maklumat yang tepat daripada populasi yang kecil. Pemerhatian pula sesuai untuk melihat perubahan dan perkembangan tingkah laku guru semasa proses pengajaran dan pembelajaran (P&P).

Persampelan merupakan strategi penyelidikan bilamana penyelidik boleh mendapatkan maklumat mengenai sesuatu populasi daripada sebahagian individu yang menganggotai populasi tersebut (Cohen *et al.*, 2007). Dari sudut pemilihan sampel, pengkaji merasakan lebih sesuai menggunakan kaedah persampelan bertujuan (*purposive sampling*), iaitu kelompok responden yang mewakili populasi yang hendak dikaji dikenal pasti dan semua individu dalam kelompok tersebut diambil kira sebagai sampel (Sabitha 2005). Pengkaji mengenal pasti lapan buah sekolah yang terdapat GCPI yang disenaraikan oleh Majlis Guru Cemerlang Malaysia [MGCM] (2007) berdasarkan perkara berikut: (a) GCPI mestilah dalam pangkat DG48 atau 52 supaya tahap keupayaan dan kecemerlangan boleh dianggap hampir sama dalam menghasilkan dapatan kajian; (b) GCPI mestilah mengajar tingkatan 4, 5 dan 6 atas atau bawah (Abdullah Nasih Ulwan, 1998); (c) GCPI mestilah mengajar subjek Pendidikan Islam atau sekurang-kurangnya mengajar subjek Syariah, Usuluddin dan Tasawwur Islam kerana terdapat persamaan subjek-subjek ini dengan bidang Pendidikan Islam; (d) GCPI mewakili daripada jenis sekolah dan lokasi, iaitu sama ada sekolah menengah bandar atau luar bandar, sekolah agama atau jenis kebangsaan, sekolah harian atau berasrama, dan sekolah-sekolah diseluruh Malaysia kecuali sekolah-sekolah di bahagian

selatan Semenanjung Malaysia kerana tidak terdapat wakil GCPI seperti yang tercatat dalam senarai Majlis Guru Cemerlang (2007); (e) Pengkaji juga memilih lapan orang GCPI yang paling senior daripada kategori (a), (b), (c) dan (d) kerana pengalaman mereka yang lebih berbanding yang junior dalam GCPI.

Ciri utama bagi menentukan kesesuaian dan kebolegunaan sesuatu instrumen ialah kesahan dan kebolehpercayaan. Dalam kajian ini, kesahan muka dan kebolehpercayaan yang digunakan oleh pengkaji dalam kajian kualitatif ini melibatkan beberapa langkah seperti yang dicadangkan oleh Bodgon & Biklen (2003), iaitu pengesahan inventori soalan separuh berstruktur oleh penyelia dan pakar bidang, kajian rintis, triangulasi data, laporan nota lapangan dan diari, pengesahan pakar terhadap tema yang dibina, serta pengiraan Cohen Kappa ke atas persetujuan pakar terhadap tema. Triangulasi data dalam kajian ini melibatkan triangulasi antara kajian lapangan, triangulasi antara data temu bual GCPI dengan temu bual bersama dua pelajar GCPI yang disokong oleh nota lapangan dan diari pengkaji. Setelah semua hasil transkrip telah disahkan serta disusun semula, begitu juga laporan nota lapangan dan diari telah siap, pengkaji mula menyusun tadbir data tersebut untuk mendapatkan tema dapatan kajian dengan bantuan program N'Vivo 7. 0. Sebaik sahaja semua data diproses, dan data keseluruhan serta pola dapatan kajian dihasilkan, pengkaji menyediakan satu set borang persetujuan pakar terhadap tema yang dibina ini penting menurut Cohen (*et al.* 2000; lihat Jadual 1) kerana pakar merupakan *interater* (persetujuan antara penilai), iaitu orang luar yang mengesahkan pembinaan item yang dilakukan oleh pengkaji selaku pendidik (Cohen *et al.* 2000)

Jadual 1: Indikator Tahap Persetujuan Cohen Kappa

Indikator	Nilai Cohen Kappa
Sangat tinggi	0.90<
Tinggi	0.89-0.70
Sederhana	0.69-0.30
Rendah	0.30>

Sumber: Wiersma (1991)

Jadual 2: Senarai Panel Pakar Analisis Persetujuan Tema Data Kualitatif

Bil.	Nama	Wakil	Jawatan dan Kelayakan	Kepakaran	Tahap (Cohen Kappa)
1.	Pakar A	Institute of Education, IIUM	Pembantu Professor, Dr.	Pendidikan Islam	0.94
2.	Pakar B	Dep. Of Education Foundation and Humanities, FP, UM	Pensyarah Kanan, Ketua Jabatan, Dr.	Pendidikan Guru dan Pendidikan Islam	0.92
3.	Pakar C	Fakulti Pengajian Pendidikan, UPM	Pensyarah Kanan, Ketua Jabatan, Dr.	Pendidikan Islam, Pengajian Nilai, dan Pedagogi	0.92

Sumber: *Borang persetujuan pakar Pendidikan Islam terhadap tema data kualitatif 2009*

Berdasarkan Jadual 2 seramai tiga orang pakar kualitatif dalam bidang Pendidikan Islam telah dilantik intuk menjadi *interater* terhadap tema yang dibina. Hasil daripada penilaian pakar ini

menunjukkan pembinaan tema yang dilakukan oleh pengkaji mencapai tahap pengukuran Cohen Kappa pada tahap melebihi 9. 0 (sangat tinggi). Pencapaian tahap persetujuan yang sangat tinggi mengikut penilaian Cohen Kappa ini adalah merupakan bukti terbaik bagi menentukan kebolehpercayaan yang tinggi bagi data kajian.

DAPATAN KAJIAN

Fokus utama yang menjadi perbincangan artikel ini merujuk kepada objektif yang mendasari kajian iaitu “Melihat Penggunaan BBM Dikalangan Guru Cemerlang Pendidikan Islam (GCPI).” Hasil dapatan kajian yang diperolehi telah menjelaskan berkenaan amalan penggunaan BBM dikalangan Guru Cemerlang Pendidikan Islam (GCPI). Penanda data yang ditunjukkan pada Jadual 3 hingga Jadual 8 merupakan dapatan kajian yang diperolehi berdasarkan majoriti amalan penggunaan BBM GCPI daripada 16 jenis BBM yang biasa dan pernah digunakan oleh GCPI1-8. Berdasarkan jadual-jadual tersebut, pola BBM dalam P&P dipersetujui oleh majoriti daripada bilangan GCPI dari S1 hingga S8 dari jenis kertas edaran dan modul, buku teks, komputer dan LCD, kertas majong, buku rujukan, dan gambar. Daripada enam pola BBM tersebut, hanya tiga BBM yang ada digunakan oleh hampir semua GCPI iaitu kertas edaran dan modul, buku teks, serta komputer dan LCD.

Bahan bantu mengajar (BBM) kertas edaran dan modul lebih menjadi keutamaan kepada semua GCPI di S1-S8 kerana mereka mengendalikan kelas peperiksaan. Hal ini kerana semua GCPI mempunyai BBM tersebut yang akan diberikan kepada pelajar melalui kaedah latih tubi dan pembelajaran sendiri (GCPI2, 160, 169, 197, 243; GCPI3, 480; GCPI6, 171; GCPI7, 172). Justeru, pengkaji menggabungkan kedua-dua BBM dalam satu bahagian.

Jadual 3: Penandaan data bagi BBM kertas edaran dan modul

Sek.	GCPI	P1	P2	G1	G2	P/GPK
S1	X	X	X	-	X	X
S2	X	X	X	X	X	-
S3	X	X	X	-	-	-
S4	X	-	X	-	-	-
S5	X	-	X	-	-	-
S6	X	X	X	X	X	-
S7	X	X	X	X	X	-
S8	X	X	X	X	-	X

Keterangan: ‘x’ bermakna mewakili data. Sek. – Sekolah, GCPI – Guru Cemerlang Pendidikan Islam, P1 – Pelajar 1, P2 – Pelajar 2, G1 – Guru 1, G2 – Guru 2, P/GPK – Pengetua atau Guru Penolong Kanan.

Melalui data utama temu bual yang dilakukan, pengkaji mendapati hanya GCPI S2 dan S3 yang menyatakan penggunaan buku teks semasa P&P. Selebihnya dibuktikan melalui temu bual dengan P1 GCPI kecuali P1S3 dan P1S8. Melalui Jadual 4 yang ditunjukkan di bawah, tidak menunjukkan bukti bahawa GCPI8 menggunakan buku teks dalam P&P. Tetapi melalui pemerhatian yang dilakukan terhadap P&P GCPI8 menunjukkan beliau menggunakan buku teks sebagai BBM walaupun tidak dapat dibuktikan melalui data utama temu bual (OS8, 257).

Jadual 4: Penandaan data bagi BBM buku teks

Sek.	GCPI	P1	P2	G1	G2	P/GPK
S1	-	X	X	-	-	-
S2	X	X	-	-	X	-
S3	X	-	-	-	-	-
S4	-	X	-	-	X	-
S5	-	X	X	-	-	-
S6	-	X	-	-	-	-
S7	-	X	-	-	-	-
S8	-	-	-	-	-	-

Keterangan: 'x' bermakna mewakili data. Sek. – Sekolah, GCPI – Guru Cemerlang Pendidikan Islam, P1 – Pelajar 1, P2 – Pelajar 2, G1 – Guru 1, G2 – Guru 2, P/GPK – Pengetua atau Guru Penolong Kanan.

Dalam hal penggunaan komputer dan LCD pula, hanya GCPI di S1, S5, S7 dan S8 yang menggunakannya dalam P&P mereka. Tetapi pengkaji kurang bersetuju dengan penggunaan BBM tersebut di sekolah ini walaupun GCPI, rakan GCPI dan para pelajar mereka telah mengakuinya. Namun pada pandangan pengkaji berdasarkan data dan pemerhatian bahawa penggunaan BBM ini amat jarang digunakan. Apa yang dilihat oleh pengkaji di sekolah ini bahawa sememangnya GCPI ini mempunyai kemahiran, tetapi tidak digunakan dalam P&P. BBM ini hanya digunakan untuk penyediaan modul, pencarian data di internet, dan program sekolah. Sebagai bukti, GCPI7 (174) ada menjelaskan:

(GCPI:PP/BBM/KDLCD) "Jadi kalau saya kelas yang comel sikit itu saya ada guna peralatan laptop ini, kalau tak ada itu saya akan buat kumpulan sahajalah, bagi kertas mahjong, minta diorang buat persembahan dekat depan, secara tidak langsung nak latih diorang berani bercakap."

Petikan ini menjelaskan bahawa beliau mengakui tidak menggunakan komputer dan LCD di dalam kelas yang tidak mempunyai kelengkapan melainkan kelas-kelas yang khusus untuk pelajar yang tahap pencapaian yang terbaik (G2S7, 476). Namun begitu, penggunaan BBM ini di S2, S3, S4, dan S6 sememangnya digunakan secara meluas.

Jadual 5: Penandaan data bagi BBM komputer dan LCD

Sek.	GCPI	P1	P2	G1	G2	P/GPK
S1	-	-	-	-	X	-
S2	-	X	X	X	X	X
S3	X	X	-	-	-	-
S4	X	X	X	X	X	-
S5	-	-	-	-	-	-
S6	X	-	X	X	-	-
S7	X	X	X	-	X	-
S8	-	-	-	X	X	-

Keterangan: 'x' bermakna mewakili data. Sek. – Sekolah, GCPI – Guru Cemerlang Pendidikan Islam, P1 – Pelajar 1, P2 – Pelajar 2, G1 – Guru 1, G2 – Guru 2, P/GPK – Pengetua atau Guru Penolong Kanan.

Bagi BBM kertas majong, sebahagian besar GCPI di S1-S8 menggunakannya dalam P&P mereka kecuali GCPI di S5. Berdasarkan data utama temu bual, hanya GCPI S3, S4, S6, dan S7 yang menyatakan penggunaannya disokong pula dengan data temu bual P1, P2, G1, dan G2 GCPI tersebut. Penggunaan kertas majong berkait rapat dengan kaedah pembentangan pelajar melainkan GCPI2 yang tidak menggunakan kaedah tersebut. Oleh itu, GCPI3-GCPI8 menggunakan kertas majong sebagai BBM para pelajar mereka. Sebagai contoh P2S3 (312) berkata: *(GCPI:PP/BBM/KRTSMJG)* “Masih lagi menggunakan pendekatan lama, kertas mahjong.”

Jadual 6 Penandaan data bagi BBM kertas majong

Sek.	GCPI	P1	P2	G1	G2	P/GPK
S1	-	-	-	-	-	-
S2	-	-	-	-	-	-
S3	X	-	X	-	-	-
S4	X	X	X	-	-	-
S5	X	-	X	-	-	-
S6	-	-	-	-	-	-
S7	X	X	X	-	-	-
S8	X	X	X	-	-	-

Keterangan: ‘x’ bermakna mewakili data. Sek. – Sekolah, GCPI – Guru Cemerlang Pendidikan Islam, P1 – Pelajar 1, P2 – Pelajar 2, G1 – Guru 1, G2 – Guru 2, P/GPK – Pengetua atau Guru Penolong Kanan.

Selain kertas majong, mengikut data bahawa buku rujukan juga digunakan oleh sebahagian besar GCPI di S1-S8 kecuali GCPI1, GCPI6, dan GCPI8 (P1S2, 144; P1S3, 236; P2S4, 182; P2S5, 333; P2S7, 95). Sebagai contoh G2S4 (86) menjelaskan tentang GCPI4 yang mempunyai koleksi penggunaan buku rujukan dalam kata-kata beliau:

(GCPI:PP/BBM/BKRJKN) “... untuk P&P ke? Memanglah lengkap semua dia buat itu. Rekod dia pun kalau tengok senarai buku rujukan pun dah banyak kan. Bukan buku teks sahaja, buku rujukan pun banyak.”

Jadual 7: Penandaan data bagi BBM buku rujukan

Sek.	GCPI	P1	P2	G1	G2	P/GPK
S1	-	-	-	-	-	-
S2	-	X	X	-	-	-
S3	-	X	-	-	-	-
S4	X	X	X	-	X	-
S5	-	-	X	-	-	-
S6	-	-	-	-	-	-
S7	-	-	X	-	-	-
S8	-	-	-	-	-	-

Keterangan: ‘x’ bermakna mewakili data. Sek. – Sekolah, GCPI – Guru Cemerlang Pendidikan Islam, P1 – Pelajar 1, P2 – Pelajar 2, G1 – Guru 1, G2 – Guru 2, P/GPK – Pengetua atau Guru Penolong Kanan.

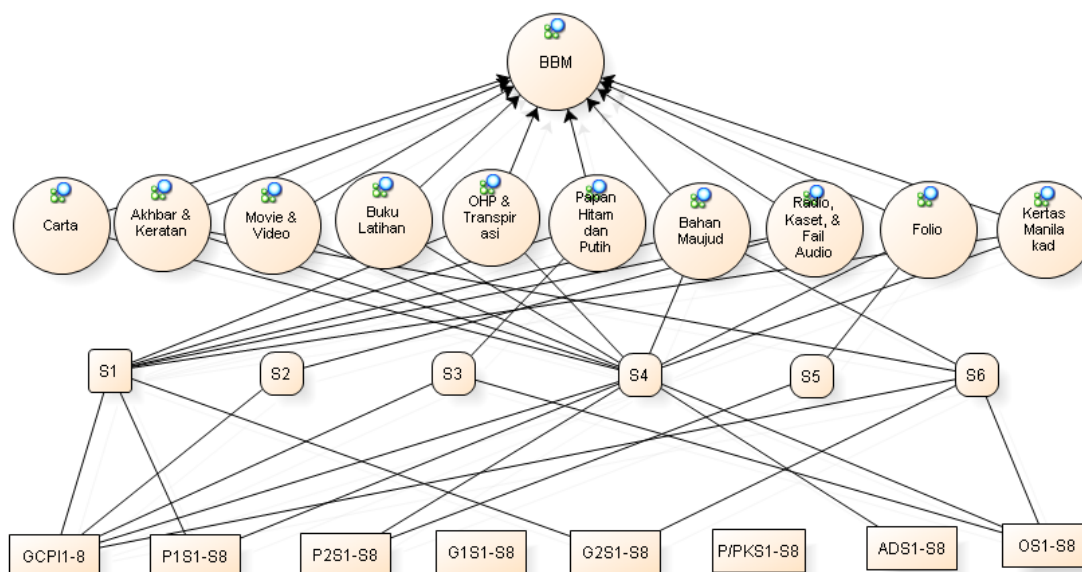
BBM terakhir yang digunakan oleh kebanyakan GCPI di S1-S8 adalah penggunaan gambar sama ada potongan gambar atau slaid gambar yang ditunjukkan dalam *power point*. Namun begitu, mengikut data GCPI3, GCPI5, dan GCPI8 tidak menggunakan BBM ini dalam P&P mereka. Tentang penggunaan gambar ini, GCPI4 (208) ada menjelaskan:

(GCPI:PP/BBM/GMBR) “ . selalunya lah akak akan kumpulkan tajuk-tajuk ini di dalam komputer, ada gambar dan tunjuk. Kalau tak silap tingkatan enam dah tengok dah, mungkin diorang sudah beritahu dah tengok janin-janin apa semua tu. Jadi satu-satu tajuk tu kaitkan dengan isu-isu semasa masa kini, pengalaman diluar kelas ni yang berlaku kepada masyarakat kita supaya dia lebih faham. Itu sahajalah. Jadi gambar-gambar itu dah menjadi budaya kerja kak daripada dulu ada simpan keratan-keratan suratkhbar daripada dulu sampai sekarang daripada di KISAS. Kita tidak akan buang suratkhbar itu melainkan kita dah tengok contoh folio tu.

Jadual 8: Penandaan data bagi BBM gambar

Sek.	GCPI	P1	P2	G1	G2	P/GPK
S1	X	-	-	-	-	-
S2	X	-	-	-	-	-
S3	-	-	-	-	-	-
S4	X	X	-	-	-	-
S5	-	-	-	-	-	-
S6	X	-	-	-	-	-
S7	X	-	-	-	-	-
S8	-	-	-	-	-	-

Keterangan: 'x' bermakna mewakili data. Sek. – Sekolah, GCPI – Guru Cemerlang Pendidikan Islam, P1 – Pelajar 1, P2 – Pelajar 2, G1 – Guru 1, G2 – Guru 2, P/GPK – Pengetua atau Guru Penolong Kanan.

Carta 1: Pengamalan BBM di S1-S8 yang Tidak Membentuk Pola

Selain daripada enam BBM yang membentuk pola, terdapat 10 lagi jenis BBM yang tidak mewakili sebahagian besar penggunaannya dikalangan GCPI di S1-S8 sebagaimana yang ditunjukkan dalam Carta 1. Berdasarkan carta ini, GCPI4 menggunakan BBM yang paling banyak iaitu carta, akhbar dan keratan, movie dan video, buku latihan, OHP dan transparensi, bahan maujud, folio, dan kertas manila kad. Manakala selebihnya iaitu GCPI1-3, 5 dan 6 menggunakan BBM pada kadar yang sederhana. Terdapat juga GCPI yang tidak menggunakan langsung BBM yang bukan pola ini iaitu GCPI7-8.

Secara ringkas melalui temubual, soal selidik, dan pemerhatian yang dijalankan, GCPI di S1-S8 telah menggunakan sebanyak 16 jenis BBM dalam P&P mereka termasuk BBM yang membentuk pola dan tidak membentuk pola. BBM yang membentuk pola mencatatkan kekerapan penggunaannya oleh GCPI di S1-S8, manakala BBM yang tidak membentuk pola menunjukkan kekerapan penggunaannya yang kurang dan tidak menyeluruh kepada semua GCPI yang dikaji.

PERBINCANGAN KAJIAN

Dapatan kajian memperlihatkan enam pola utama amalan penggunaan BBM dalam kalangan GCPI, iaitu kertas edaran dan modul, buku teks, komputer dan LCD, kertas mahjong, buku rujukan, dan gambar. Terdapat juga dapatan yang tidak menunjukkan pola antaranya ialah carta, akhbar dan keratan, movie dan video serta buku latihan, OHP dan transparensi, papan hitam dan putih, bahan maujud, radio, kaset dan fail audio, folio, dan kertas manila kad. Keenam-enam pola kategori penggunaan BBM P&P dapatan kajian ini pada dasarnya merupakan sebahagian besar jenis-jenis BBM yang digunakan oleh guru-guru lain dari pelbagai bidang. Pola BBM tersebut menunjukkan setiap satunya mewakili pecahan jenis-jenis BBM yang berasaskan komputer dan bukan berasaskan komputer (Ismail Zain, 2002; Rashidi Azizan, 1996).

Pola BBM yang menjadi keutamaan amalan penggunaannya dalam kalangan GCPI di S1-S8 adalah kertas edaran dan modul dan buku teks. Manakala pola BBM yang selebihnya iaitu komputer dan LCD, kertas mahjong, buku rujukan, dan gambar merupakan BBM sampingan. Penggunaan BBM ini mengikut yang tertinggi hingga yang terendah ialah kertas edaran dan modul, buku teks, komputer dan LCD, kertas mahjong, buku rujukan, dan gambar. Bagi dapatan pola kertas edaran dan modul, kekerapan penggunaannya menjadi amalan kepada GCPI di S1-S8 melalui temubual dan pemerhatian yang dilakukan. Kekerapan penggunaan BBM ini menggambarkan bahawa GCPI amat mementingkan prestasi dan pencapaian akademik para pelajar. Maka dengan penggunaan BBM tersebut, GCPI dapat memberikan tumpuan pengajaran kepada topik yang berkaitan dengan peperiksaan. GCPI juga dapat membuat ulangkaji pada topik penting dalam tempoh masa P&P yang padat. Data ini pada hakikatnya selaras dengan pandangan Anderson V. J. (2008) bahawa penggunaan kertas edaran dan modul membolehkan guru meringkaskan topik pelajaran yang perlu diulang kaji. Hal ini membolehkan guru menyentuh kesemua topik dalam masa yang terbatas.

BBM buku teks pula berada pada senarai pola kedua tertinggi kekerapan penggunaannya oleh GCPI1-8. Reka bentuk kandungan buku teks adalah lengkap dengan grafik, memenuhi ruang, mempunyai fakta lengkap, memudahkan pengguna, dan terancang (Bahagian Buku Teks, Kementerian Pelajaran Malaysia [KPM], 2011). Ciri-ciri ini adalah faktor utama yang mendorong GCPI menggunakannya dalam P&P mereka. Hal ini merupakan pelengkap kepada P&P GCPI seperti pendapat Kamarudin (*et al.*, 1998) bahawa rujukan utama guru-guru adalah buku teks yang merupakan pelengkap kepada proses P&P di dalam kelas. Begitu juga, sistem pendidikan

formal pada kebiasaanya menjadikan buku teks sebagai sumber rujukan utama. Kajian oleh Woody W. D. (*et al.*, 2010) menyokong pandangan ini yang menjelaskan bahawa penggunaan buku teks sebagai BBM dalam P&P adalah lebih utama berbanding penggunaan *e-book*. Seterusnya, Pendidikan Islam mengandungi pelbagai bidang yang memerlukan penggunaan buku teks secara maksimum seperti bidang akidah, ibadah, sirah dan tokoh. Justeru, GCPI menggunakan BBM ini secara maksimum. Ciri bidang yang hampir serupa dalam kajian yang lain telah membuktikan bahawa buku teks membantu pengajaran sebagai mana kajian Shahrudin Basri (*et al.*, 2004). Dalam kajian ini menjelaskan bahawa penggunaan buku teks amat bersesuaian dan berkesan bagi subjek sejarah untuk murid-murid berprestasi rendah.

Bagi BBM komputer dan LCD pula menunjukkan bahawa tidak semua GCPI di S1-S8 menggunakannya sebagai BBM. Dapatan ini menjadi pola disebabkan kebolehan dan kemahiran yang ditunjukkan oleh GCPI dalam mengendalikan bahan-bahan berteknologi. Namun tidak bermakna GCPI dapat mengintegrasikan dalam P&P mereka. Pengkaji melihat bahawa GCPI menggunakan kebolehan itu di luar kelas dan terbatas pada aktiviti ko-kurikulum sahaja. Kebiasaan tempoh masa aktiviti ko-kurikulum tidak secara kerap berbanding masa P&P GCPI di dalam kelas yang begitu padat menyebabkan GCPI tiada masa yang mencukupi untuk menyediakan bahan melalui BBM komputer dan LCD. Hal ini bermakna proses integrasi kemahiran penggunaan komputer dan LCD sebagai BBM P&P memerlukan masa dan tenaga yang lebih banyak dalam penghasilannya dan pernyataan ini disokong oleh Monique Volman (2005). Walaubagaimanapun, dapatan menunjukkan bahawa terdapat GCPI yang menggunakan BBM komputer dan LCD untuk tujuan peribadi seperti menaip, mengedit, dan mencetak kertas soalan, surat rasmi mahupun minit mesyuarat.

Selebihnya bagi pola dapatan data penggunaan kertas mahjong, buku rujukan, dan gambar adalah antara pola yang mencatatkan kekerapan yang kurang berbanding kekerapan penggunaan BBM yang telah dibincangkan sebelum ini. Namun BBM tersebut masih lagi termasuk dalam pola BBM yang menjadi amalan disebabkan sifatnya yang pelbagai dan mampu menarik minat pelajar dalam memberikan tumpuan terhadap P&P GCPI. Hal ini sebagaimana yang dijelaskan oleh Erixon P. O. (2010), bahawa pelajar lebih fokus dalam pengajaran apabila guru menggunakan gambar semata-mata atau gambar pada kertas mahjong atau gambar pada buku rujukan berbanding pengajaran secara *chalk and talk*.

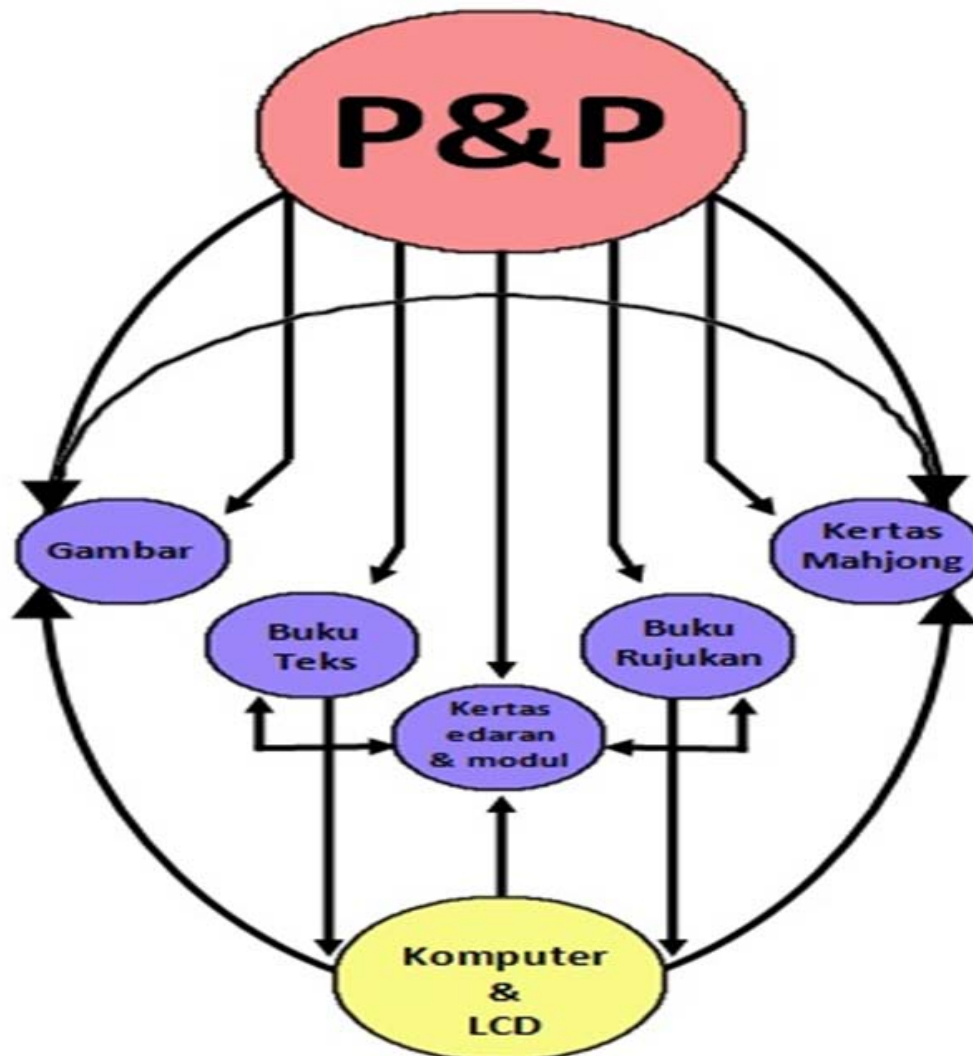
Bagi dapatan BBM bukan pola pula terdapat 10 jenis BBM yang dicatatkan hasil daripada temubual terhadap rakan GCPI, pelajar GCPI, serta Pengetua atau GPK GCPI. Daripada 10 jenis BBM bukan pola yang dicatatkan, hanya dua daripada lapan orang GCPI yang tidak langsung menggunakannya, iaitu GCPI7 dan GCPI8. Manakala GCPI4 menunjukkan penggunaan yang tertinggi terhadap keseluruhan BBM bukan pola dan selebihnya menunjukkan kekerapan penggunaannya yang sederhana. Penggunaan 10 jenis BBM yang tidak mewakili pola ini disebabkan oleh tumpuan kesemua GCPI kepada BBM kertas edaran dan modul kesan daripada sistem sekolah yang terlalu berorientasikan peperiksaan (Sidek Baba, 2009). Walaupun pada hakikatnya, pengajaran yang cemerlang mestilah mempunyai kepelbagaian dalam penggunaan BBM (Esah Sulaiman, 2004). Menurut Serbessa D. D. (2006) dan Miller J. E. (2008), sekolah yang terlalu berorientasikan peperiksaan akan mementingkan P&P berdasarkan sukatan peperiksaan yang tertumpu kepada topik-topik yang membolehkan pelajar lulus dalam peperiksaan sahaja.

Secara ringkasnya, dapatan kajian tentang amalan penggunaan BBM GCPI adalah terdiri daripada BBM pola dan bukan pola. Bagi BBM pola pula dibahagikan kepada dua iaitu yang utama dan sampingan. Terdapat dua jenis BBM yang utama iaitu kertas edaran dan modul, dan buku. Manakala

selebihnya adalah empat jenis BBM sampingan dalam P&P GCPI iaitu komputer dan LCD, kertas mahjong, buku rujukan, dan gambar. Manakala BBM bukan pola adalah sebanyak 10 jenis yang terdiri daripada carta, akhbar dan keratan, movie dan video, buku latihan, OHP dan transparansi, papan hitam dan putih, bahan maujud, radio, kaset dan fail audio, folio, dan kertas manila kad. Kepelbagaian jenis BBM yang digunakan ini menghasilkan pembelajaran yang berpusatkan pelajar kerana guru hanya terlibat sebagai perangsang pemikiran dan minda pelajar. Hal ini bertepatan dengan pendapat Dawud Tauhidi (2001) dan Sommieh Uddin (2001) bahawa bantuan dan bimbingan guru adalah melibatkan pembangunan di dalam diri pelajar dan ini dianggap sebagai satu tarbiyah dalam pendidikan Islam.

IMPLIKASI DAN CADANGAN KAJIAN

Berdasarkan pola dapatan kajian yang dinyatakan, pengkaji menghasilkan satu model yang dipanggil Model Amalan Penggunaan BBM GCPI (MAPBBMGCPI). Model ini digambarkan oleh pengkaji sebagaimana yang ditunjukkan dalam Rajah 1.

Rajah 1: Model Amalan Penggunaan BBM GCPI (MAPBBMGCPI)

Berdasarkan MAPBBMGCPi penggunaan BBM kertas edaran dan modul adalah bersesuaian dalam sistem pendidikan yang berorientasikan peperiksaan semata-mata. Hal ini bertepatan dengan ciri-ciri sekolah yang mementingkan peratus kelulusan setiap subjek disamping menjaga prestasi akademik. Penggunaan BBM kertas edaran dan modul adalah sebagai latihan kepada pelajar yang akan menduduki peperiksaan kerana ciri-cirinya yang fokus kepada topik-topik yang diramal. Manakala penggunaan BBM buku teks dan buku rujukan adalah sebagai rujukan dalam merangka isi-isi dalam BBM kertas edaran dan modul. Bagi BBM komputer dan LCD pula digunakan di luar P&P iaitu dalam menghasilkan BBM kertas edaran dan modul, gambar, dan kertas mahjong.

KESIMPULAN

Melalui kajian ini, pengkaji telah membincangkan objektif, metodologi, dapatan, perbincangan kajian kes amalan penggunaan BBM GCPI. Hasil pola dapatan kajian dapat dibuktikan melalui model MAPBBMGCPi yang terdapat pada implikasi kajian ini dan boleh dijadikan penanda aras kepada GCPI dalam usaha meningkatkan tahap penggunaan BBM agar P&P lebih menarik dan penyampaian yang berkesan. Berdasarkan model MAPBBMGCPi ini, guru-guru dilihat lebih selesa menggunakan dua jenis BBM utama iaitu kertas edaran dan modul, dan buku teks serta empat jenis BBM sampingan iaitu komputer dan LCD, kertas mahjong, buku rujukan, dan gambar. Keenam-enam jenis BBM itu didapati kerap digunakan oleh GCPI daripada 16 jenis BBM yang disenaraikan oleh pengkaji.

RUJUKAN

- Abdull Sukor Shaari. 2008. *Guru Berkesan: Petua Dan Panduan*. Sintok: Penerbit Universiti Utara Malaysia. Halaman: 11
- Bahagian Buku Teks, Kementerian Pelajaran Malaysia [KPM]. 2011. *Bahagian Grafik Buku Teks*. http://www.moe.gov.my/bbt/bukuteks_bahangrafik.php, (14 April 2011).
- Charlie Anak Ungang. 2008. *Penggunaan Bahan Bantu Mengajar dalam Kemahiran Asas Membaca di Kelas Pemulihan: Kajian Kes di Lima Buah Sekolah Daerah Serian* dalam Jurnal Penyelidikan IPBL. Miri: Jilid 8.
- Cohen L., Manion L., and Morrison K. (2007). *Research Methods in Education*. (6th Ed.). USA: Routledge.
- David Morris. 2010. *Are teachers technophobes: Investigating professional competency in the use of ICT to support teaching and learning?* In *Procedia In Social And Behavioral Sciences* 2. Page: 4010–4015.
- Dawud Tawhidi. 2001. *The Tarbiyah Project. An Overview*. Towards A Renewed Vision of Islamic Education. Page: 8
- Erixon P. O. 2010. *School Subject Paradigms And Teaching Practice In Lower Secondary Swedish Schools Influenced By ICT And Media*. In *Computer And Education International Journal*. Vol. 54. Page: 1217.
- Esah Sulaiman. 2004. *Pengenalan Pedagogi*. Johor Darul Takzim: Penerbit Universiti Teknologi Malaysia.
- Farrant J. S. 1977. *Prinsip Dan Amali Pendidikan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa Dan Pustaka.
- Guru Cemerlang, Kementerian Pelajaran Malaysia [KPM]. 2011. *Definisi Guru Cemerlang*. <http://www.moe.gov.my/?id=36>

- Ismail Zain. 2002. *Aplikasi Multimedia dalam Pengajaran*. Kuala Lumpur: Utusan Publications Sdn. Bhd.
- Kamarudin Husin dan Siti Hajar Hj. Abdul Aziz. 1998. *Pengajian Melayu 5 dan 6: Pemulihan dan Pengayaan, Pengurusan Sumber Budaya dan Masyarakat Malaysia*. Kuala Lumpur: Kumpulan Budiman Sdn. Bhd.
- Kamarul Azmi Jasmi. 2010. *Guru Cemerlang Pendidikan Islam Sekolah Menengah di Malaysia: Satu Kajian Kes*. Tesis PhD, UKM.
- Md Yusoff Daud, Mazalah Ahmad, dan Maimun Aqsha Lubis. 2006. *Penggunaan Internet dalam Aktiviti Pengajaran dan Pembelajaran Pendidikan Islam*. Dlm. Ab. Halim et. al., *Pendidikan Islam dan Bahasa Arab Pemangkin Peradaban Ummah*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Meriam S. B. 1998. *Qualitative Research and Case Study Application in Education. Revised and Expanded From Case Study Research in Education*. San Francisco: Jossey-Bass Publisher.
- Miller J. E. 2008. *Gifted And Talented Students*. In Neil J. Salkind dan Kristin Rasmussen. 2008. *Encyclopedia Of Ducational Psychology*. Los Angeles: Sage Publications. Vol. 1&2Page: 438-443.
- Mohd Jasmy Abd. Rahman dan Mohamad Yusro Borhan. 2003. *Tahap Aplikasi Guru Pendidikan Islam Terhadap Laman Web Pengajaran*. Dalam Khadijah (et al. , 2003) *Prosiding Wacana Pendidikan Islam (Siri 3)*. Bangi: Fakulti Pendidikan Universiti Kebangsaan Malaysia. Halaman: 326
- Monique Volman. 2005. *A Variety of Roles for a New Type of Teacher Educational Technology and the Teaching Profession*. In Journal of Teaching and teacher education 21.
- Nasariah Mansor, Nafisah Mahmud, Faizah Ahmad. 2002. *Aplikasi TM Dalam Pembelajaran Penulisan Ilmiah: Tinjauan Dari Aspek Kemahiran Dan Persepsi Pelajar*. Dalam *Prosiding Seminar Teknologi Maklumat dan Komunikasi*. Miri: IPG Kampus Batu Lintang.
- Nik Mohd Rahimi Nik Yusof, Shahrin Awaluddin, Khadijah Abdul Razak, Ab Halim Tamuri, Mohd Isa Hamzah dan Kamarulzaman Abd Ghani. 2002. *Kurikulum Pendidikan Islam Menghadapi Cabaran Era Globalisasi* dalam *Prosiding Wacana Pendidikan Islam (Siri 1)*. Fakulti Pendidikan, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Prospek 2006-2010, Rancangan Malaysia Ke Sembilan [RMK9]. 2011. *Teras Dasar Pembangunan Modal Insan*. <http://www.utusan.com.my/utusan/SpecialCoverage/RMK9/bahasa/Bab11.pdf>
- Serbessa D. D. 2006. *Tension Between Traditional and Modern Teaching-Learning Approaches in Ethiopian Primary Schools*. Journal of International Cooperation in Education, Vol. 9, No. 1., 2006. CICE Hiroshima University, page: 123 - 140
- Sidek Baba. (2009). *Melayu Perkasa*. Selangor: Alaf 21
- Siti Fatimah Ahmad dan Ab. Halim Tamuri. 2010. *Persepsi Guru Terhadap Penggunaan Bahan Bantu Mengajar Berasaskan Teknologi Multimedia dalam Pengajaran j-QAF*. Journal of Islamic and Arabic Education, 2(2), 2010 53-64.
- Sommieh Uddin. 2001. *Implementing The Tarbiyah Project In Your School. Resources And Reasons Why*. Towards A Renewed Vision of Islamic Education. Page: 1
- Sufean Hussin, Shahril Marzuki, Ahmad Zabidi, Habib Md. Som, dan Alina Rane. (2005). *Pentadbiran dalam Pembangunan Pendidikan*. Pahang: PTS Profesional Publishing Sdn. Bhd.
- Tang Keow Ngang dan Abdul Ghani Kanesan Abdullah. 2006. *Kesediaan dan Keberkesanan Penggunaan Komputer dalam Pengajaran dan Pembelajaran Biologi di Sebuah Sekolah Menengah*. Dalam Noraini Idris et al. 2006. *Jurnal Pendidikan (Journal of Educational Research)*. Kuala Lumpur: Unersiti Malaya.

- Toth M. J. , Audrey Amrein-Beardsley, Foulger T. S. 2010. *Changing Delivery Methods, Changing Practices: Exploring Instructional Practices in Face-to-Face and Hybrid Courses*. In MERLOT Journal of Online Learning and Teaching Vol. 6, No. 3.
- Woody W. D. , Daniel D. B. , Baker C. A. 2010. *E-books or textbooks: Students Prefer Textbooks*. In An International Journal of Computers dan Education 55 (2010) 945-948.
- Zaidatun Tasir, Jamalludin Harun dan Lim Ser Yen. 2006. *Faktor Penggunaan Komputer dan Kaitannya dengan Kesiediaan Mengikuti Pembelajaran dalam Talian di Kalangan Pelajar Sarjana*. Dalam Jurnal Teknologi. Skudai: Penerbit UTM.